

ПИТАННЯ ТЕРМІНОЛОГІЇ

УДК 02(038)

Галина СОЛОДЕНКО,
науковий співробітник НБУВ

Міжнародна термінологічна діяльність у галузі бібліотечної справи: словникові проекти та довідково-енциклопедичні видання бібліотек

На основі аналізу словниково-енциклопедичних видань бібліотек та інформаційних центрів розглядаються проблеми формування бібліотечної термінології окремих європейських країн та висвітлюється міжнародний досвід термінологічної діяльності в період з 30-х років ХХ ст. і до наших днів.

Ключові слова: бібліотечна термінологія, термінологічна діяльність, термінологічні центри, бібліотекознавча лексикографія, словники, енциклопедії.

Міжнародна співпраця з термінології була започаткована в окремих галузях ще у ХVIII ст. Різноманітнішою вона стала на межі ХІХ і ХХ ст., коли стандартизація у сфері промислового виробництва стала необхідною, а поживилася після другої світової війни, коли багатомовні проблеми охопили всі міжнародні відносини.

У 30-х роках ХХ ст. в світі існувало два найбільших термінологічних центри, які здійснювали термінологічну роботу та реєстрували нові терміни, це – Австрія та СРСР. За свідченнями канадського термінолога Г. Рондо, саме в СРСР народилася термінологія як наукова дисципліна, у той час як в Австрії займалися винятково методами обробки термінологічних даних. Цьому значною мірою сприяла участь у термінологічній роботі видатних російських мовознавців, зокрема Г. Винокура, О. Реформатського, С. Ожегова, Д. Лотте.

Виникнення порівняльного бібліотекознавства, яке аналізує систему понять бібліотечної справи в різних країнах, підняло проблеми упорядкування бібліотечної термінології до міжнародного рівня. Певні аспекти міжнародної термінологічної діяльності було розкрито у доповідях і наукових публікаціях російських фахівців: Т. А. Бахтуріної¹,

¹ Бахтуріна Т. А. Проблемы взаимосвязи международной и национальной терминосистем в области элек-

тронных ресурсов // Науч. и техн. б-ки. – 2001. – № 6. – С. 99–106.

І. М. Волкової², Т. Л. Канделаки³, Г. В. Матвеевої⁴, М. В. Юшманова⁵, В. А. Полушкіна⁶ та ін. Дослідження у сфері термінології бібліотечної справи України та висвітлення зарубіжного досвіду термінологічної діяльності розпочалися ще у 20–30-х роках ХХ ст. і розроблялися у працях Ю. О. Меженка, Л. Б. Хавкіної, К. І. Рубинського, М. І. Ясинського, Д. А. Балики, В. Ф. Іваницького, Л. Ю. Биковського, В. О. Козловського⁷.

² Волкова И. Н. Терминологическая работа во Французской ассоциации по стандартизации // Научно-техническая терминология. – 1975. – № 11. – С. 6–10.

³ Канделаки Т. Л. Об одном типе словаря международных терминологических элементов // Науч. доклады высшей школы. – 1967. – № 2. – С. 37–49.

⁴ Матвеева Г. В. 37-я сессия ИФЛА // Библиотечковед. и библиогр. за рубежом. – 1972. – Вып. 41. – С. 71–79.

⁵ Юшманов Н. В. Элементы международной терминологии / Под ред. Т. Канделаки. – М.: Наука. – 1968. – 72 с.

⁶ Полушкин В. А. Международное сотрудничество в терминологической работе по информационной теории и практике // Науч. и техн. информация. – Сер. 2. – 1973. – № 5. – С. 37–38.

⁷ Солоіденко Г. І. Розвиток бібліотекознавчої термінології в Україні (20–30-ті роки ХХ ст.) // Бібліотечний вісник. – 2003. – № 4. – С. 23–32.

Після проголошення незалежності України зарубіжний досвід розвитку бібліотечної термінології став предметом активного обговорення в професійній пресі та знайшов відображення в працях Г. М. Швецової-Водки, М. В. Комової, Н. В. Стрішенець.

На фоні великої кількості прекрасних зарубіжних довідково-енциклопедичних видань особливо очевидна слабка оснащеність праці нашого українського бібліотекаря. Вхідження України до світового наукового та інформаційного простору актуалізує питання міжнародної термінологічної діяльності, потребує досконалого аналізу словниково-термінологічних видань, підготовлених бібліотеками та інформаційними центрами зарубіжних країн.

Починаючи з 30-х років ХХ ст., проблемами формування бібліотечної термінології активно займаються у Чехословаччині. Якщо в СРСР основний акцент ставився в напрямі інтернаціоналізації термінів, то в Чехословаччині основний зміст роботи полягав у створенні національних, слов'янських еквівалентів на противагу німецьким і латино-грецьким термінам. Відомий чеський книгознавець Ладіслав Жівний, досліджуючи, насамперед, теорію бібліотекознавства, вказував, що її предмет, обсяг і методи трактовані неправильно. Намагаючись сконструювати нову теорію цієї науки, Л. Жівний висловлював думку про те, що «...дотеперішні погляди на бібліологічні науки і становище бібліографії треба замінити новими та здійснити ревізію сучасної бібліографічної термінології, заснувавши відповідну міжнародну комісію. Комісія ця і буде насамперед займатися справою єдиної термінології, а як тільки ця праця буде скінчена, почне справу про заведення міжнародної статистики <...> результатом цієї міжнародної співпраці буде кілька мовний словник, де будуть тільки мовні еквіваленти поодиноких термінів»⁸.

Згодом у Чехословаччині вийшла значна кількість видань, присвячених питанням історії розвитку бібліотекознавства та бібліографії. Це, перш за все, книга І. Цейпека та І. Кабрта «Основи бібліотечної справи» та ряд перекладних термінологічних словників: «Чесько-російська бібліотечна термінологія» Я. Фрея⁹ (1947), котрий включив понад 1500 термінів; «Російсько-чеський і чесько-

російський кишеньковий бібліотечний словник»¹⁰ М. Надворника і М. Папірника (1956), близько 750 термінів.

Серйозним доробком стало видання університетською бібліотекою в м. Оломоуці (нині Державна наукова бібліотека) «Словника бібліотечних термінів шістьма мовами»¹¹ (1958). Словник вміщує понад 3000 термінів з бібліотечної справи, бібліографії та книгознавства і складається з шести самостійних розділів. Це чесько-російсько-польсько-німецько-англо-французький словник, у якому поряд з чеськими термінами подано їхні еквіваленти вказаними мовами. У цілому це видання не можна віднести ні до термінологічних, ні до тлумачних словників. Проте, завдяки своїй різносторонній інформації, словник і до цього часу користується попитом у чеських спеціалістів.

Активна термінологічна діяльність здійснювалась у цей період у Польщі. Великою популярністю у бібліотекарів користувався «Підручний словник бібліотекаря»¹² – п'ятимовний тлумачний словник бібліотечних термінів, виданий О. Венцковською та Г. Пліщинською у 1955 р. Автори поставили собі за мету уточнити польський словниковий фонд з бібліотекознавства, допомогти польським бібліотекарям у вивченні спеціальної літератури англійською, французькою, німецькою і російською мовами та сприяти співробітництву між бібліотекарями різних країн. У словнику дібрано близько 3 тис. бібліотекознавчих термінів та понять щодо опрацювання видань і організації бібліотечних фондів, а також терміни з документознавства, книгознавства, видавничої справи і поліграфічного виробництва. Словник складається з двох частин. Перша – це тлумачний польсько-іншомовний словник, терміни тут розташовані в алфавітному порядку, друга частина – алфавітні переліки іншомовних термінів у перекладі польською мовою.

Слід зазначити, що упродовж 50–60-х років ХХ ст. у термінології бібліотечної справи відбулися суттєві зрушення. Збільшилася кількість публікацій, які висвітлювали різні проблеми термінологічної діяльності, а також кількість словниково-

¹⁰ *Nádvorník M., Papírník M. Rusko-český a česko-ruský knihovnický slovníček. – Praha: Statní pedagogické nakladatelství, 1956. – 60 s.*

¹¹ *Nádvorník M., Papírník M. Slovník knihovnických terminů v šesti jazycích. Česky, rusky, polsky, německy, anglicky, francouzsky. – Praha: Statní pedagogické nakladatelství, 1958. – 634 s.*

¹² *Więckowska H., Pliszczynska H. Podręczny słownik bibliotekarza w pięciu językach. – Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1955. – 309 s.*

⁸ *Жівний Л. Я. Про єдину міжнародну бібліотечну термінологію // Книголюб. – 1927. – Кн. 1. – С. 7–11.*

⁹ *Frey J. Česko-ruská knihovnická terminologie. – Praha: Ústav pro Učebné Pomůcky Průmyslových a Odborných Škol, 1947. – 108 s.*

термінологічних видань, підготовлених бібліотеками та бібліотечними товариствами. Потреби в обміні інформацією з питань бібліотекознавства сприяли виникненню перекладних словників, які включали дві, три, а іноді – більше десяти мов.

Широкою популярністю серед бібліотекарів різних країн користувалася серія багатомовних словників з бібліотечної справи, яка вийшла під егідою ЮНЕСКО. У 1954 р. після виходу першого видання «*Vocabularium bibliothecarii*»¹³, який включав 2500 термінів англійською, французькою і німецькою мовами, ЮНЕСКО отримала від бібліотекарів безліч листів, у яких вказувалось на корисність цієї роботи та надавались цінні пропозиції щодо удосконалення словника. У 1958 р. було видано англо-французько-німецький додаток, який вмщував близько 400 доповнень та виправлень до першого видання.

У передмові до словника редактор Антоні Томпсон зазначив, що термінологічну роботу він розпочав ще у 1949 р. з перегляду словників як загальних, так і спеціальних, а також численних переліків термінів, направлених бібліотекарями до ЮНЕСКО та переданих йому особисто. З метою перевірки термінів підготовлений словник було надіслано групам німецьких (Франкфурт-на-Майні) і французьких (Париж) бібліотекарів. Правильність перекладу термінів редактор особисто обговорював з фахівцями (експертами груп) і був переконаний, що таке обговорення – це єдино правильний шлях у досягненні чіткості термінології.

Згодом ЮНЕСКО прийняла рішення розширити обсяг даного видання, долучивши до нього ще дві мови – російську та іспанську. Загальна кількість термінів, включених до другого видання¹⁴, склала понад 3000. Аналогічні словники вийшли у Швеції (1965), Нідерландах (1967), Угорщині (1972).

Поява перших енциклопедій, які широко відображали бібліотечну термінологію, відноситься до кінця 50-х – початку 60-х років ХХ ст. Актуальність підготовки таких фундаментальних наукових видань була викликана необхідністю узагальнити і зробити доступним для широкої бібліотечної громадськості значний потенціал накопиченого фахового знання. Саме такі видання давали можливість

для максимально повної самоідентифікації галузі, дозволяли представити бібліотечне знання в усьому його розмаїтті.

Російський бібліотекознавець Б. Бачалдін, розмірковуючи над проектом енциклопедичного словника, зазначав: «... щоразу звертаючись до енциклопедії, або іншого серйозного довідника, мимоволі виникає почуття інтелектуальної гордості за працю їх творців, за обсяг включених тут знань...»¹⁵. За визначеннями фахівців, галузеві енциклопедії повинні виконувати три основні завдання: по-перше, це має бути термінологічний довідник-словник; по-друге, джерело сучасних знань, викладених національною мовою; по-третє, джерело правдивої історичної інформації про вчених та відомих діячів, які зробили значний внесок у розвиток галузі.

Слід зазначити, що вихід бібліотечних енциклопедій завжди співпадав з переломними періодами в розвитку галузі, знаменував собою певний етап становлення галузевої термінології. Тому логічним і життєво необхідним є періодичне оновлення і корегування існуючих енциклопедій для їх постійної актуалізації. Як правило, у розвинутих країнах робота з підготовки енциклопедій триває не один рік, здійснюється на державному рівні, до участі в ній залучаються найкращі фахівці та жертвуються кошти поважних фондів. Принципові відмінності більшості зарубіжних довідкових видань такого плану полягають у тому, що вони базуються на світовому бібліотечному досвіді, і до їх підготовки залучаються фахівці різних країн.

Оскільки перше видання «Енциклопедії бібліотекознавства» під редакцією Т. Ландау (Лондон, 1958) мало ряд суттєвих недоліків і викликало багато критичних зауважень від бібліотекарів, у 1961 р. вийшло його перевидання. У другому виданні були враховані всі допущені раніше помилки: введено багато нових понять, більшість статей перероблено авторами (в їх підготовці брало участь більше 70 спеціалістів), доповнено новими даними та бібліографією. Статті в енциклопедії – різні за обсягом: від декількох рядків, в яких лише означаються (а іноді тільки називаються) ті чи інші поняття, до значних за обсягом статей з найважливіших питань бібліотекознавства. Разом зі статтями до довідника включено терміни і поняття, які вживаються в бібліотекознавстві, книговидавничій справі, поліграфічній і суміжних з нею галузях. У

¹³ Thompson A., Lemaitre H. *Vocabularium bibliothecarii* English, French, German. – Paris: UNESCO, 1954. – 296 p.

¹⁴ Thompson A. *Vocabularium bibliothecarii* English, French, German, Spanish, Russian. Collab. for Russian E. I. Shmurin, for Spanish D. Buonocore. – 2nd. – Paris: UNESCO, 1962. – 627 p.

¹⁵ Бачалдин Б. Н. Библиотечное дело: эскиз энциклопедического словаря // Сов. библиотековедение. – 1990. – № 3. – С. 45.

передмові до другого видання Т. Ландау¹⁶ зазначив, що він не дав покажчика до енциклопедії, замінивши його системою посилань до загальних рубрик. Однак, це правило не завжди виконується, що утруднює використання і, безумовно, знижує цінність видання. Незважаючи на окремі недоліки, енциклопедія представляла інтерес для читачів, знайомила їх з основними положеннями про організацію і стан бібліотечної справи у Великобританії, а також деякими відомостями про американські бібліотеки¹⁷.

Розвиток бібліотечної справи у другій половині ХХ ст. відбувався під активним впливом науково-технічної революції і мав двоякий характер. Її світові масштаби, з одного боку, зумовили спільність породжених нею проблем, з іншого – відкрили можливість бібліотекам різних країн об'єднати свої зусилля в їх вирішенні. У 1965 р. були видані словники бібліотечних термінів румунською¹⁸, чеською¹⁹ та словацькою²⁰ мовами. «Енциклопедичний лексикон з бібліотекознавства» (автор К. Грубачич) в 1964 р. вийшов у Югославії.

Чеський фахівець у галузі бібліотекознавства Й. Цейпек наголошував на тому, що процес становлення термінологічної системи тієї чи іншої галузі проходить три фази – дискусії, лексикографії і стандартизації. У лексикографічній фазі усталені терміни можна включати в спеціальні словники; у фазі стандартизації вони набувають правового статусу завдяки закріпленню в відповідних нормативних документах²¹. Першою серйозною спробою створення бібліотечної термінології Чехословаччини став «Термінологічний словник з бібліотечної справи та бібліографії» Г. Водічкової і Й. Цейпека (1965). У ньому вміщено понад 1000 термінів та їхніх синонімів, розташованих за абеткою.

Досить плідною та різносторонньою була термінологічна діяльність у НДР. У 1969 р. вийшла німецька «Енциклопедія бібліотечної справи» під

редакцією Х. Кунце і Г. Рюкля²². Вона налічувала близько 2300 статей з питань теорії, історії і практики бібліотечної справи, а також суміжних дисциплін. В укладанні цього довідкового видання брало участь понад 160 німецьких спеціалістів. До переваг енциклопедії можна віднести переклад рубрик (а їх більше 2000) російською, англійською та французькою мовами. Довідник включає алфавітний покажчик рубрик – російсько-німецьких, англо-німецьких і французько-німецьких, котрі полегшують користування ним. Рецензуючи «Енциклопедію бібліотечної справи», російський бібліотекознавець І. М. Фрумін²³ характеризував її як найбільш змістовну порівняно з усіма попередніми.

За публікаціями польських бібліотекарів, планова термінологічна робота в галузі наукової інформації та бібліотечної справи Польщі розпочалася лише у 70-ті роки. У 1971 р. вийшла друком «Енциклопедія науки про книгу»²⁴, до якої ввійшло близько 6 тис. статей (у тому числі багато оглядових, бібліографічних і географічних), а в 1972 р. – «Словник діячів польської книги», котрий включав статті про видатних бібліотечних діячів Польщі, які зробили значний внесок у розвиток бібліотечної науки та розбудову бібліотек. У зазначених виданнях бібліотечну проблематику було представлено лише до деякої міри, і тому провідні польські бібліотекознавці упродовж ряду років вели активну роботу зі створення спеціальної бібліотечної енциклопедії.

Вихід з друку в 1976 р. «Енциклопедії сучасної польської бібліотечної справи»²⁵ став значною подією не тільки для польських, але і для зарубіжних спеціалістів. Широка адресність «Енциклопедії» визначила різні форми подання матеріалу: від загальнотеоретичних оглядів, фактографічної інформації до практичних і професійних порад та вказівок. У передмові укладачі вказували, що основна мета видання «Енциклопедії» – показати в стислому вигляді стан науки про книгу і дати по-

¹⁶ Landau T. Encyclopedia of librarianship. – London: Bowes and Bowes, 1961. – 397 p.

¹⁷ Балдина И. В. Энциклопедия библиотековедения // Библиотековед. и библиогр. за рубежом. – 1962. – Вып. 10. – С. 159–162.

¹⁸ Vocabular de bibliologie. – București: Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, 1965. – 179 p.

¹⁹ Vodičková H., Sejpek J. Terminologický slovník knihovnický a bibliografický. – Praha: SPN, 1965. – 119 s.

²⁰ Hanakovič Š., Kuruc A., Balent B. Slovenská knihovnická terminológia. – Martin, 1965. – 164 s.

²¹ Sejpek Jiří. Kształtowanie i rozwój współczesnej terminologii bibliotekoznawczej // Bibliotekarz. – 1973. – № 11–12. – S. 325–337.

²² Lexikon des Bibliothekswesens. / Hrsg. von H. Kunze und G. Rückl. – Leipzig: Bibliographisches Institut, 1969. – XIII. – 769 s.

²³ Фрумин И. М. Энциклопедия библиотечного дела // Библиотековед. и библиогр. за рубежом. – 1970. – Вып. 34. – С. 94–102.

²⁴ Encyklopedia wiedzy o książce / Red. A. Birkenmajer. – Wrocław: Związek Narodowy im. Ossolińskich, 1971. – XXII. – 2874 coll.

²⁵ Encyklopedia współczesnego bibliotekarstwa polskiego. – Wrocław: Związek Narodowy im. Ossolińskich, 1976. – 338 s.

штовх до подальших досліджень з окремих проблем і створення аналітичних оглядів про стан бібліотечної справи Польщі.

До «Енциклопедії» ввійшло 1200 понять, розміщених в алфавітному порядку за 18 тематичними розділами. Матеріали «Енциклопедії», підготовлені під керівництвом трьох провідних бібліотекознавців Польщі К. Гломбйовського, Б. Свідерського, Е. Венцковської, відображають 30-річну динаміку розвитку бібліотечної справи Польщі. В «Енциклопедії» подано предметний та авторський покажчики, а також перелік нормативних документів у галузі бібліографії, інформації та репрографії. Система посилань, використана укладачами, дозволяє швидко знайти необхідний термін чи поняття.

Однак, не дивлячись на серйозну дослідницьку роботу, здійснену у ході підготовки видання, автори окремих статей вказували на відсутність у Польщі уніфікованої термінології, що призводило до різного тлумачення таких основоположних, базових понять, як «бібліотекознавство», «книгознавство», «наука про книгу». Це видання, за висловленням М. Б. Набатової²⁶, відзначається високим теоретичним рівнем матеріалів і в той же час великою інформаційною та практичною значущістю.

Проте, найчіткішим у викладенні термінологічних даних, польські фахівці вважають «Термінологічний словник з інформатики» (1979), який вміщує понад 1660 термінів, майже половину яких становлять терміни з бібліографії, бібліотекознавства та архівної справи. Поряд з короткими визначеннями термінів у ньому подано терміни-еквіваленти англійською, французькою, німецькою та російською мовами, що суттєво підвищує його цінність.

Показником зростаючої зацікавленості до проблем термінології стало поживлення термінологічної діяльності в різних національних і міжнародних організаціях (комісіях, комітетах тощо). Термінологічні питання розпочали вирішувати Міжнародна федерація з документації та Міжнародна федерація перекладачів, яка у 1956 р. прийняла резолюцію про створення Міжнародного центру науково-технічної термінології. Однак цю резолюцію вдалося реалізувати лише у 1971 р. в результаті рішення ЮНЕСКО про утворення Інфотерм – Міжнародного інформаційного центру з термінології при Австрійському інституті стандартів у Відні. Організація Інфотерм у рамках Генераль-

ної інформаційної програми ЮНЕСКО на міжнародному рівні об'єднала національні інформаційні центри з термінології різних країн світу для реалізації саме цієї мети.

Уніфікації бібліотечної термінології в міжнародному плані було присвячено декілька доповідей на 37 сесії ІФЛА, яка проходила в Ліверпулі (Великобританія) у серпні 1971 р. У доповіді співробітника Державної бібліотеки СРСР ім. В. І. Леніна І. М. Суислової «Упорядкування термінології – важливий фактор розвитку бібліотекознавства» було науково обгрунтовано необхідність упорядкування термінології. Як зазначила доповідачка, ця проблема постає на певному рівні розвитку науки і зумовлена чіткістю теоретичних позицій, а також зростанням обміну інформацією про останні досягнення науки між фахівцями як всередині країни, так і в міжнародному масштабі²⁷.

Важливу роль у справі розробки та уніфікації термінології на міжнародному рівні відіграло планування термінологічної діяльності, стратегія якого визначалася кількістю діючих міжнародних і національних центрів та необхідністю їх співпраці. У багатьох країнах було створено національні організації, які займалися уніфікацією та стандартизацією термінів, лексикографічною діяльністю, проведенням різноманітних заходів з питань термінологічної діяльності. Так, наприклад, у Центральній технічній бібліотеці і Центрі науково-технічної інформації Угорської народної республіки у 1973 р. відбулася координаційна нарада з питань міжнародного співробітництва в галузі термінології інформатики, бібліотечної та книговидавничої справи²⁸.

Інфотерм при підтримці ЮНЕСКО провів у Відні (1975) перший міжнародний симпозиум²⁹ з термінології та термінологічного навчання, матеріали якого були опубліковані в збірнику «International Cooperation in Terminology». Бібліографічний опис термінологічних публікацій вміщував бюлетень ЮНЕСКО «Bibliography. Documentation. Terminology». Серед публікацій міжнародних на-

²⁷ Состояние изучения библиотечно-библиографической терминологии // Библиотековедение в 1970–1972 гг.: Обзор. – М., 1973. – С. 35–46.

²⁸ Полушкин В. А. Международное сотрудничество в терминологической работе по информационной теории и практике // Науч. и техн. информация. – Сер. 2. – 1973. – № 5. – С. 37–38.

²⁹ Симпозиум Инфотерм по вопросам международного сотрудничества в области терминологической работы (Вена, 9–11 апреля) // Вестник МЦНТИ. – 1975. – № 4. – С. 18.

²⁶ Набатова М. Б. Энциклопедия библиотечного дела Польской Народной Республики // Библиотековед. и библиогр. за рубежом. – 1978. – Вып. 69. – С. 94–101.

рад особливо слід відзначити матеріали засідання Комітету Міжнародної федерації з документації (Москва, 1975).

У Парижі в 1976 р. був організований міжнародний термінологічний колоквиум, у ході якого відбулася демонстрація запитів інформації з термінологічних банків даних Канади, ФРН, Люксембургу і Франції. Слід зазначити, що в Центральній і Західній Європі термінологічною роботою займалися численні союзи перекладачів, асоціацій прикладної лінгвістики тощо. У зв'язку з цим важливого наукового і практичного значення набуло завдання вивчення і аналіз тієї роботи, яка проводилася різними організаціями та окремими фахівцями.

У 1974–1975 рр. вийшло друге двотомне видання «Тлумачного словника з бібліотечної справи»³⁰, підготовлене відомими бібліотекознавцями Х. Кунце і Г. Рюклем за участю великої групи німецьких бібліотекарів. Словник, окрім короткої, але досить змістовної інформації про стан і досягнення бібліотекознавства НДР, вміщує багатий фактичний матеріал з теорії і практики бібліотечної справи, включає близько 2600 імен, географічних назв, термінів з бібліотекознавства, інформатики, бібліографознавства, історії книги, книгодрукування та книжкової торгівлі, а також з таких суміжних дисциплін, як історія культури та літератури, соціологія і психологія, педагогіка тощо.

Укладачі здійснили досить ретельний добір понять, звернувши особливу увагу на бібліотечну термінологію. Це сприяло покращанню та поглибленню змісту як самого словника, так і удосконаленню системи посилань і допоміжних покажчиків. Значне місце у словнику займає інформація про стан бібліотечної справи більш ніж у 150 країнах. Рецензуючи словник, російський бібліотекознавець Т. С. Ступнікова констатувала, що в другому виданні досвід німецьких фахівців з уніфікації бібліотекознавчої термінології безперечно вдався і, варто сподіватися, отримає подальший розвиток³¹. У передмові до багатомовного допоміжного покажчика термінів укладачі звернули увагу на серйозні труднощі, з якими зіткнулися перекладачі у тих випадках, коли йшлося про так звані національні поняття, тобто про поняття і терміни, які викорис-

товуються тільки в одній країні та позначають явища, характерні для даної країни.

Для 60–70-х років ХХ ст. характерною була поява великої кількості словникових та словниково-термінологічних видань з інформатики, в яких досить широке відображення знайшла і термінологія бібліотекознавства³². У Москві 1966 р. вийшов «Терминологический словарь по научной информации»³³, в створенні якого, крім співробітників ВІНІТІ, брали участь представники країн Ради Економічної Взаємодопомоги (РЕВ) – Болгарії, Угорщини, НДР, Польщі, Румунії, Чехословаччини в рамках роботи Постійної комісії з координації наукових і технічних досліджень РЕВ. Цей восьми-мовний тлумачний словник, який налічує 1281 термін, поклав початок випуску цілої серії термінологічних словників різними мовами. Завершальним етапом цієї роботи була підготовка і видання у 1975 р. 14-мовного «Терминологического словаря по информатике», яку було здійснено під егідою Міжнародного центру наукової і технічної інформації³⁴.

Варто зазначити, що інтенсивне дослідження термінології бібліотекознавства розпочалося майже одночасно зі становленням термінології інформатики. Чеський фахівець у галузі термінології Й. Цейпек вказував, зокрема, на те, що все частіше бібліотекознавча термінологія виступає як складовий елемент ширших термінологічних систем. Ці проблеми її становлення пояснюються, насамперед, динамічністю та бурхливим розвитком інформаційної сфери науки та техніки.

У 1979 р. вийшли «Терминологический російсько-чеський словник для інформаційних працівників» М. Янчаржика та «Джерела інформації. Терминологический словарь» Е. Главатої. У словнику Е. Главатої подано 634 терміни та їх визначення, розроблені на основі чеських державних стандартів та інших документів. Десять років по тому з'явився «Словацько-чеський терминологический словарь по информатике»³⁵ В. Шимової і М. Налевкової, який включав вже 1087 термінів. Наступне видання «Російсько-чеського словника з інформатики» М. Ян-

³² Информатика. Т. 2. Терминология информатики (теоретические и практические вопросы). – М.: ВИНТИ, 1977. – 138 с.

³³ Терминологический словарь по научной информации. – М., 1966. – 508 с.

³⁴ Терминологический словарь по информатике. – М., 1975. – 752 с.

³⁵ Šimová V., Nálevková M. Rusko-slovenský, slovensko-ruský slovník z knižnickej vedy a informatiky. – Martin: Matica slovenská, 1985. – 475 s.

³⁰ Kunze H., Rükl G. Lexikon des Bibliothekswesens. – Leipzig: Bibliographisches Institut, 1974–1975. – XIII. – 796 s.

³¹ Ступнікова Т. С. Второе издание «Толкового словаря по библиотечному делу» // Библиотековед. и библиогр. за рубежом. – 1978. – Вып. 68. – С. 80–86.

чаржика та М. Наливкової (1987), було набагато більшим за попереднє і налічувало понад 7000 термінів.

Слід згадати також і тлумачний «Словник теорії і методології бібліографії» Й. Кабрта (1982). Основною відмінністю якого було те, що визначення понад 300 вміщених у ньому чеських термінів було подано досить повно. Певною мірою брак нормативних термінологічних документів усунуло видання «Нормалізовані терміни в галузі науково-технічної та економічної інформації, бібліографії, бібліотечної справи та суміжних дисциплін» К. Пеха (1986), яке включило 402 терміни та їх визначення, з посиланнями на відповідні стандарти. Однак, як зазначив учасник Другої міжнародної наради експертів національних бібліотек В. Балик (Державна бібліотека в Празі), названі видання не повною мірою відповідають потребам сьогодення в галузі уніфікації та впорядкування термінів. Необхідність створення словника термінів з бібліотечної справи, бібліографії та наукової інформації відчувалася дуже гостро³⁶.

У СРСР функції координатора з міжнародного співробітництва у термінології бібліотечної справи та створення багатомовних перекладних словників було покладено на Державну бібліотеку ім. В. І. Леніна (ДБЛ). Проте, як зазначали російські фахівці, система лексикографічних посібників в СРСР не склалася. На той час існувала досить незначна кількість перекладних словників³⁷.

За дорученням Міжнародної федерації з документації в СРСР було підготовлено спеціальний словник «Терминологическое пособие по теории и методике применения УДК»³⁸, котрий включав терміни та визначення англійською, німецькою, російською, іспанською та французькою мовами. За задумом укладачів та виконанням досить цікавим для науковців та практиків був «Словарь современной архивной терминологии социалистических стран»³⁹ одинадцятьма мовами. Укладачі словника зазначали, що останнім часом посилюлися

тенденції до інтенсифікації та прискорення міграції термінів за межі своїх терміносистем на фоні інтелектуалізації та модернізації словникового складу національних мов. Було визнано актуальною необхідність проведення міждисциплінарних досліджень, здійснення порівняння понятійних апаратів, вивчення ступеня пересіченості термінів та глибокого аналізу нових довідкових видань у галузях архівознавства, музеєзнавства, документознавства та діловодства.

Без узгодження термінології неможливо досягти взаєморозуміння між спеціалістами. Такий висновок було зроблено на Першій міжнародній нараді експертів десяти національних бібліотек соціалістичних країн (Болгарії, Угорщини, В'єтнаму, НДР, Куби, Польщі, Чехословаччини та СРСР), які зібралися у Москві (1983) для обговорення можливостей проведення великої спільної роботи зі створення довідника-путівника по каталогах і картотеках національних бібліотек. Спільними зусиллями фахівців цих країн передбачалося скласти і видати багатомовний (13 мовами) словник каталогізаційної термінології.

На Другій міжнародній нараді експертів національних бібліотек (Москва, вересень 1989 р.) детально обговорювався план такої роботи. Було розглянуто питання про використання в словнику суміжногалузевої термінології, про доцільність включення застарілих понять, розмовних та жаргонних форм, варіантів, синонімів, складноскорочених слів і аббревіатур, а також про принципи формування дефініцій у словнику, можливості або необхідності їх ілюстрування, у тому числі і графічного. Однак, подальшого розвитку даний проект не отримав.

Слід зазначити, що наприкінці 80-х – початку 90-х років ХХ ст. термінологічні проблеми стали вирішуватися у нових аспектах, а саме: знайшли відображення проблеми міграції термінів, дослідження ступеня їх пересіченості з терміносистемами суміжногалузових наук. У практику роботи термінологів почали активно впроваджуватися лінгвістичні принципи формування термінів та математичні методи вивчення терміносистем⁴⁰. Було підготовлено і надруковано окремі видання з питань термінології (тематичні збірники, аналітичні огляди, методичні рекомендації⁴¹), здійснені на-

³⁶ Бахтуріна Т. А. II международное совещание экспертов национальных библиотек восточноевропейских стран на тему «Разработка многоязычного словаря по каталогам» // Библиотечков. и библиогр. за рубежом. – 1991. – № 128. – С. 109.

³⁷ Там же. – С. 100–111.

³⁸ Терминологическое пособие по теории и методике применения УДК: Словарь терминов с определениями / Сост.: И. Е. Гендлина и др. – М., 1986. – 511 с.

³⁹ Словарь современной архивной терминологии социалистических стран. [В 2 вып.]. – М.: ВНИИДАД, 1982. – Вып. 1. – 445 с.; 1988. – Вып. 2. – 320 с.

⁴⁰ Кобрин Р. Ю. Лингво-статистический анализ терминологических систем // Вычислительная лингвистика. – М., 1976. – С. 47.

⁴¹ Вопросы разработки многоязычных терминологических словарей по библиотечному делу: Метод. рекомендации / ГБЛ. – М., 1986. – 32 с.

уковими, технічними видавництвами та навчальними закладами. Серйозна увага приділялася питанням викладання основ термінології у вищих навчальних закладах та в системі перепідготовки кадрів.

Збільшення кількості публікацій як теоретичного, так і прикладного характеру, захищених дисертаційних робіт та виданих монографій було свідченням «термінологічного вибуху», який спонукав до необхідності узагальнення досвіду та визначення тенденцій подальшого розвитку термінологічної діяльності. Підвищена увага фахівців до стану термінології викликала необхідність описати предмет, методи і продукти (результати) термінологічної діяльності, надати відомості про норми і рекомендації, розроблені як на міжнародних, так і на національних рівнях.

Так, наприклад, упровадження системного методу для аналізу терміносистеми бібліотекознавства було досліджено І. М. Суисловою⁴². Автор розглядала терміносистему бібліотекознавства як множину термінів з відносинами і зв'язками між ними, яка утворювала визначену цілісність, була одним із різновидів великих систем. Як підсистема декількох більших систем, бібліотечна термінологія зазнає впливу цих систем, котрі інтенсивно розвиваються, поповнюється новими термінами, які розпадаються на декілька груп. Найзначнішою з них є група термінів, які в свою чергу, виникли за останні десятиліття під впливом розвитку нових прогресивних форм бібліотечного обслуговування та автоматизації бібліотечних процесів.

Термінологічна робота здійснювалася у таких широких масштабах, що з'явилася так звана загальна теорія термінології, яка порівнювала та узагальнювала досвід термінологічної роботи, сприяла створенню і удосконаленню термінологічних систем окремих галузей, виявляючи ті спільні риси, котрі були властиві будь-якому терміну. Для фахівців, які займалися складанням та упорядкуванням термінологічних систем, філологів, термінологів, логіків та викладачів у 1989 р. було видано книгу «Загальна термінологія». Її автори – О. В. Суперанська, Н. В. Подольська, Н. В. Васильєва – фахівці Інституту мовознавства Академії наук СРСР представили загальну теорію термінології, у якій були виявлені спільні риси, властиві термінам різних галузей знання як одиницям спеціальної лексики. У монографії значну увагу приділено

проблемам підмов термінологічних полів, типам класифікацій і дефініцій, критеріям оцінки термінів, мовній основі спеціальної лексики.

У 1990 р. видавництво «John Benjamins» випустило книгу відомого англійського термінолога Дж. Сейгера «Практичний курс обробки термінології»⁴³. Дж. Сейгер (професор Манчестерського університету) є автором ряду публікацій з термінології та автоматичної обробки термінологічних даних. У роботі, яка має практичну спрямованість, висвітлюються як основні теоретичні, так і практичні питання термінознавства: предмет термінознавства, зв'язок термінознавства з іншими науками, когнітивні, лінгвістичні і комунікативні аспекти термінології, розробка термінології і функціонування термінологічних банків даних тощо. Монографія – корисний довідник з проблематики термінології для найширших кіл читачів.

Як уже зазначалося, бібліотечні енциклопедії давно існують у провідних зарубіжних країнах – Великобританії, Німеччині, США. Найвідоміша з них – «Всесвітня енциклопедія з бібліотечного і інформаційного обслуговування» (World Encyclopedia of Library and Information Services. 3rd ed. Chicago, 1993) Американської бібліотечної асоціації. Репертуар довідкових видань цих країн настільки широкий, що важко навіть перерахувати їх: «Американський бібліотечний довідник»⁴⁴, якому вже виповнилося понад 70 років; «Британський бібліотечний щорічник»⁴⁵ – ровесник століття; «Енциклопедія бібліотекознавства і інформатики»⁴⁶, яка видається американською компанією Деккер з 1968 р.; «Міжнародна енциклопедія з інформатики і бібліотекознавства»⁴⁷, що вийшла в Лондоні у 1997 р. та ін.

У Росії є енциклопедії зі суміжних з бібліотечною справою галузей – з книжкової справи (1982, 1999), з музейної справи (2001), однак бібліотечна справа відображена в них лише частково. 2005 р. має вийти з друку російська «Бібліотечна енцик-

⁴³ Sager J. C. A Practical Course in Terminology Processing. – Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins Publishing House, 1990. – 254 p.

⁴⁴ American library directory. – New York: R. R. Bowker; London: Bond, 1930.

⁴⁵ British library year book ... A record of library progress and work / Ed. by T. Greenwood London: Greenwood and co., 1900.

⁴⁶ Encyclopedia of library and information Science. – New York: Dekker and co., 1968.

⁴⁷ International Encyclopedia of Information and Library Science. – London; New York: Routledge, 1997. – 492 p.

⁴² Сулова И. М. Терминология библиотековедения как системное образование // Терминология библиотечного дела. – М., 1975. – С. 30–96.

лопедія», роботу над створенням якої було розпочато ще у 1996 р. Основний зміст енциклопедії, загальний обсяг якої майже 110 авторських аркушів, – це систематизований збір понад 2000 статей, присвячених бібліотечній справі, різним аспектам теорії та практики забезпечення суспільства документованою інформацією.

Редакційна колегія видання повідомила, що у ході підготовки матеріалів енциклопедії вона послідовно дотримувалася кількох принципових положень, а саме: статті з питань історії, теорії та практики бібліотечної справи відображають перевірені часом наукові концепції та погляди (автори уникали кон'юнктурних ідеологічних та інших крайнощів); описання розвитку бібліотечної справи в регіонах і центральних регіональних бібліотеках здійснили спеціалісти відповідних регіонів; пропорційне співвідношення статей з бібліотечної справи, бібліографії, інформатики, книгознавства, інших суміжних дисциплін дотримано з пріоритетом бібліотекознавства.

Серед критеріїв підготовки статей-персоналій були: наявність монографій, наукових праць, підручників; створення великої бібліотеки або успішний етап її розвитку, керівництво бібліотечними кампаніями загальнодержавного значення; створення школи або нового наукового напрямку в бібліотекознавстві та бібліографії; ініціювання та розвиток нового напрямку бібліотечної діяльності в масштабах держави тощо. Найближчим часом матимемо змогу детальніше ознайомитися з даними виданням. Немає сумнівів у тому, що російська «Бібліотечна енциклопедія» стане важливим інструментарієм у роботі бібліотечних фахівців близького та далекого зарубіжжя.

Перелік довідкових видань можна доповнити і продовжити багатьма досить вдалим та інформативними виданнями, які вийшли за кордоном. Але набагато важливіше інше – знайти можливість докладно вивчити зарубіжний досвід підготовки, випуску, поширення різноманітних довідників з бібліотечної, інформаційної та книговидавничої справи. Необхідно познайомитися з основними з них, використати методіку і техніку їх укладання, навчитися планомірно поповнювати їх новими фак-

тами, відомостями, ілюстративними матеріалами, статистикою, які характеризують історію та сучасний стан світового бібліотекознавства.

Сучасний рівень розвитку бібліотечної галузі висуває все вищі вимоги до розробки систем наукових термінів та до необхідності їх послідовного упорядкування. Наслідком цього є збільшення кількості досліджень та, відповідно, публікацій, які стосуються різних проблем термінологічної діяльності, а також кількості словниково-термінологічних видань, котрі створюються в різних країнах світу. Так, наприклад, під керівництвом Івана Каніча з університетської бібліотеки у Люблянці було розпочато створення перекладного (з англійської та кількох європейських мов) багатомовного словника бібліотечних термінів. Національна і університетська бібліотека Словенії після багаторічної роботи у 2003 р. випустила першу пробну частину «Термінологічного словника з бібліотечної справи». Відділ бібліотекознавства Національної бібліотеки Чехії сьогодні є ініціатором і виконавцем проекту створення бази даних з термінології в галузі бібліотекознавства та інформатики. Основний зміст проекту та докладна інформація про хід його виконання вміщувався на сторінках журналу «Читач»⁴⁸.

Розвиток будь-якої галузі знання безперечно сприяє розвитку її термінології. Тому термінологічна робота ніколи не може бути завершеною. На кожному її етапі здійснюється лише систематизація існуючих термінів, продиктована необхідністю досягнення взаєморозуміння між фахівцями галузі.

Глобальна комунікація, міжмовні та міжнаціональні зв'язки сьогодні вирішальним чином визначають буття суспільства. І оскільки істотним елементом цих зв'язків є спеціалізована комунікація, яка потребує фундаментальної матеріальної бази, то розробка, узгодження і впровадження сучасної уніфікованої, якісної термінології наук є пріоритетами інтелектуальної діяльності людства у XXI столітті.

⁴⁸ Ressler M. Česká výkladová terminologická databáň se z oblasti knihovnictví // Čtenář. – 2002. – Roč. 54, N 10. – S. 280–281.